

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

4-2021

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Муассис: Фарғона давлат университети.

«FarDU. ILMIY XABARLAR – НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК. ФерГУ» журналі бир йилда олти марта чоп этилади.

Журнал филология, кимё ҳамда тарих фанлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссиясининг докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Журналдан мақола кўчириб босилганда, манба кўрсатилиши шарт.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги томонидан 2020 йил 2 сентябрда 1109 рақами билан рўйхатга олинган.

Муқова дизайни ва оригинал макет ФарДУ таҳририят-нашриёт бўлимида тайёрланди.

Таҳрир ҳайъати

Бош муҳаррир
Масъул муҳаррир

ШЕРМУҲАММАДОВ Б.Ш.
ЎРИНОВ А.А.

ФАРМОҒОНОВ Ш. (Ўзбекистон)

БЕЗГУЛОВА О.С. (Россия)

РАШИДОВА С. (Ўзбекистон)

ВАЛИ САВАШ ЙЕЛЕК. (Туркия)

ЗАЙНОБИДДИНОВ С. (Ўзбекистон)

JEHAN SHANZADAN NAYYAR. (Япония)

LEEDONG WOOK. (ЖанубийКорея)

АЪЗАМОВ А. (Ўзбекистон)

КЛАУС ХАЙНСГЕН. (Германия)

БАХОДИРХОНОВ К. (Ўзбекистон)

ҒУЛОМОВ С.С. (Ўзбекистон)

БЕРДЫШЕВ А.С. (Қозоғистон)

КАРИМОВ Н.Ф. (Ўзбекистон)

ЧЕСТМИР ШТУКА. (Словакия)

ТОЖИБОЕВ К. (Ўзбекистон)

Таҳририят кенгаши

ҚОРАБОЕВ М. (Ўзбекистон)

ОТАЖОНОВ С. (Ўзбекистон)

ЎРИНОВ А.Қ. (Ўзбекистон)

РАСУЛОВ Р. (Ўзбекистон)

ОНАРҚУЛОВ К. (Ўзбекистон)

ҒАЗИЕВ Қ. (Ўзбекистон)

ЮЛДАШЕВ Ғ. (Ўзбекистон)

ХОМИДОВ Ғ. (Ўзбекистон)

АСҚАРОВ И. (Ўзбекистон)

ИБРАГИМОВ А. (Ўзбекистон)

ИСАҒАЛИЕВ М. (Ўзбекистон)

ҚЎЗИЕВ Р. (Ўзбекистон)

ХИКМАТОВ Ф. (Ўзбекистон)

АХМАДАЛИЕВ Ю. (Ўзбекистон)

СОЛИЖОНОВ Й. (Ўзбекистон)

МАМАЖОНОВ А. (Ўзбекистон)

ИСКАНДАРОВА Ш. (Ўзбекистон)

МЎМИНОВ С. (Ўзбекистон)

ЖЎРАЕВ Х. (Ўзбекистон)

КАСИМОВ А. (Ўзбекистон)

САБИРДИНОВ А. (Ўзбекистон)

ХОШИМОВА Н. (Ўзбекистон)

ҒОҒУРОВ А. (Ўзбекистон)

АДҲАМОВ М. (Ўзбекистон)

ХОНКЕЛДИЕВ Ш. (Ўзбекистон)

ЭГАМБЕРДИЕВА Т. (Ўзбекистон)

ИСОМИДДИНОВ М. (Ўзбекистон)

УСМОҒОНОВ Б. (Ўзбекистон)

АШИРОВ А. (Ўзбекистон)

МАМАТОВ М. (Ўзбекистон)

ХАКИМОВ Н. (Ўзбекистон)

БАРАТОВ М. (Ўзбекистон)

Муҳаррирлар: Ташматова Т.
Жўрабоева Ғ.

Мусахҳиҳ: Шералиева Ж.

Таҳририят манзили:

150100, Фарғона шаҳри, Мураббийлар кўчаси, 19-уй.
Тел.: (0373) 244-44-57. Мобил тел.: (+99891) 670-74-60
Сайт: www.fdu.uz

Босишга рухсат этилди:

Қоғоз бичими: - 60×84 1/8

Босма табоғи:

Офсет босма: Офсет қоғози.

Адади: 50 нусха

Буюртма №

ФарДУ нусха кўпайтириш бўлимида чоп этилди.

Манзил: 150100, Фарғона ш., Мураббийлар кўчаси, 19-уй.

Фарғона,
2021.

Ш.Абдусаторов	
Анъанавий ўзбек таомларидаги ўзгаришлар ва ундаги новациялар	179
А.Акбаров, Д. Абдуллаева	
“Билса эди чечаклар, гуллар...”	183
Д.Хошимова, М.Мўминова	
«Бобурнома» матнидаги характерлар тавсифида бадиий-тасвирий ифодаларнинг прагматик тадқиқи	186
К.Марасулов	
Хайриддин Султонов ижодида тарихий шахс образларининг ёритилиши	189
М.Мўминова	
«Бобурнома» матнидаги антропонимлар таржималарининг лингвопрагматик хусусиятлари	193
М.Хусанова	
Фарида Афрўз поэтик асарларида табу ва вульгаризмлар экспрессивликни оширувчи восита сифатида	196
Д.Исроилова, Н.Ашурова	
Нофилологик олий таълим муассасаларида мотивацияни шакллантиришнинг ижтимоий-педагогик хусусиятлари	200
Д.Юлдашева	
Матнда аллюзив номларнинг ифодаланиши	204
З.Акбарова	
Тил ва маданиятнинг ўзаро таъсирига доир	207
Ғ.Раҳмонов	
Ўзбек тили синонимик қаторларида айнанлик ва фарқлилик тамойилининг амал қилиши	209
Ш.Алиева	
Тил ва нутқ ҳодисалари	213
М.Ҳожиева	
Термин, атама ва истилоҳ тушунчалари ҳақида	217
Ш.Дадабаева	
Қиёслаш мазмунининг содда гаплар доирасида ифодаланиши	220
Д.Турдалиева	
Мақолларнинг прагматик функционалиги	223
А.Мусаев	
Дипломатия соҳасига оид атамаларнинг лингвистик тадқиқи	226

 ФАНИМИЗ ФИДОЙИЛАРИ

Илмга бахшида умр	229
-------------------------	-----

ТЕРМИН, АТАМА ВА ИСТИЛОҲ ТУШУНЧАЛАРИ ҲАҚИДА

О ПОНЯТИЯХТЕРМИН, “АТАМА” И “ИСТИЛОХ”

ABOUT THE CONCEPTS OF TERM, “АТАМА” AND “ИСТИЛОХ”

Ҳожиева Мунаввар Акрамовна¹

¹Ҳожиева Мунаввар Акрамовна

– НамДУ, таянч докторант.

Аннотация

Мақолада терминологик компетентлик, термин, атама, истилоҳ тушунчаларининг ўхшаш ва фарқли жиҳатлари ҳақида маълумот берилган.

Аннотация

В этой статье представлена информация о сходствах и различиях между терминологической компетенцией, терминологией.

Annotation

This article provides information on the similarities and differences between terminological competence, terminology.

Таянч сўз ва иборалар: терминологик компетентлик, термин, атама, истилоҳ, сўз.

Ключевые слова и выражения: терминологическая компетенция, термин, слово.

Key words and expressions: terminological competence, term, notion, word.

Жаҳонда илм-фан, техника, маданият соҳалари тараққиётининг жадаллашуви ва глобаллашув ўқитишга компетент ёндашувни талаб этмоқда.

Мамлакатимизда таълимнинг барча босқичларида ўзбек тили ва адабиёти таълимини ривожлантириш, уни дунё миқёсида тарғиб қилишга алоҳида аҳамият қаратилмоқда. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш Ҳаракатлар стратегиясида ўқитувчи ҳамда мураббийлар олдида “жисмонан соғлом, руҳан ва ақлан ривожланган, мустақил фикрлайдиган, Ватанга содиқ, қатъий ҳаётини нуқтаи назарга эга ёшларни тарбиялаш, демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш жараёнида уларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш”[1] каби муҳим вазифалар белгиланган. Бу эса ўзбек тили ва адабиёти фани ўқитувчиларидан тилнинг барча соҳалари бўйича юксак билим, малака ва кўникмалар, шу жумладан, терминологик компетентликка эга етук ўқувчи ва талабаларни тарбиялашни тақозо этади.

Бўлажак филолог мутахассисларда касбий компетенциянинг ядроси бўлган терминологик компетенцияларни ривожлантириш ва такомиллаштириш бўғунги куннинг долзарб вазифаларидан

биридир. Терминология барча соҳалар билан чамбарчас алоқадор. Фаннинг бирор тармоғи йўқки, унда махсус сўзлар, яъни терминлар учрамаса.

“Термин” лексемаси лотинча “terminus” сўзидан келиб чиққан бўлиб, “охири”, “чек”, “чегара”, “туғаш” деган маъноларни билдиради [3,203].

П.Нишоновнинг таъкидлашича, термин тузилишига кўра сўз ёки сўз бирикмаси бўлиб, семантикаси жиҳатдан махсус соҳа доираси билан чегараланган ва шу соҳага оид тушунчани ифодаловчи лексик бирликдир. [4,17].

А.А.Реформатский таърифича, термин сўз ҳисобланиб, улар ўзининг алоҳида ва махсус белгилари билан чегараланади, терминлар фан, техника, истисод, сиёсат ва дипломатия соҳаларидаги бир маъноли, аниқ сўзлардир [5,110]. В.П.Даниленконинг кузатишича, “Терминлар – луғат таркибининг бир қисми ҳисобланиб, фан ва соҳалар предметининг аниқловчисидир” [6,15].

А.В.Суперанская эса қуйидагича таърифлайди: “Термин – бу муайян касбий профессионал фаолиятда қабул қилинган ва алоҳида соҳаларда, шароитларда ишлатиладиган махсус сўздир. Термин – бу профессионал билимнинг муайян соҳаси

тушунчалар тизимига кирувчи тушунча бўлиб, у сўз билан ифодаланлади. Термин – бу махсус мақсадлар учун мўлжалланган тилнинг асосий тушунчавий элементи. Ўз терминологик майдони ичида термин бир маънода қўлланилади. Турли майдонларнинг бир хил айтиладиган терминлари – омонимлардир. Ўзининг тўғри тушунилиши учун терминлар махсус дефиниция (аниқ илмий таъриф)ни талаб қилади” [7,246].

Профессор С.Усмоновнинг тадқиқотларида терминга куйидагича таъриф берилди: термин “ ... ҳам ишлаб чиқариш қуроллари соҳасида, ҳам маданият ва фан соҳасидаги ҳар қандай янгиликлар даставвал тил бирликлари, тўғрироғи, терминлар орқали ўз ифодасини топади. Шу маънода терминология (маълум тилдаги терминлар мажмуи) замона тарихининг гувоҳи, кўзгусидир” [8, 28].

Демак, термин мазмунан муайян мантиқий тушунчалар тизимидаги маълум бир бирлик билан шартсиз равишда (мажбуран) нисбатланган (қиёсланган) сўз. Термин тузилишига кўра сўз ёки сўз бирикмаси бўлиб, семантикаси жиҳатдан махсус соҳа доира билан чегараланган ва ушбу соҳага оид тушунчани ифодаловчи лексик бирликдир. Термин ўз лингвистик табиатига кўра, адабий тил луғавий тизимининг ажралмас таркибий қисми бўлиб, бошқа тоифадаги сўзлардан илмий, техникавий ёхуд бошқа касбий тушунчаларни аниқ, ихчам ифодалаши ва ахборотга бойлиги билан ажралиб туради.

“Атама” сўзи кенг маънода қўлланилиб, географик жой номларига, объектларга, атоқли номларга нисбатан қўлланилади.

“Истилоҳ” арабча сўз бўлиб, ўзбекча “атама” деган маънони билдиради [9,36]. Истилоҳ сўзи ўзбек тилида фаол қўлланилмайди, адабий тил меъёрига айланган эмас.

Шунга қарамай кейинги пайтларда “термин” сўзи билан бир қаторда “атама”, “истилоҳ” сўзлари ҳам қўлланилмоқда. Ўзбекистон миллий энциклопедиясида келтирилишича: ... “термин” сўзи билан бир қаторда айна маънода “атама”, “истилоҳ” сўзлари ҳам қўлланилмоқда. Лекин улар “термин” сўзининг тўлиқ маъносини ифода эта олмайди. “Атама” сўзи кенг маънода

қўлланилиб, географик объектлар, атоқли номларга нисбатан қўлланилса, “истилоҳ” сўзини эса асосан тарихий мавзулардаги матнлар (масалан, адабиёт тарихи, Шарқ фалсафаси ва б.)да бемалол қўллаш мумкин [10,323].

Профессор С.Усмоновнинг фикрига кўра: “...атама сўзининг маъноси термин сўзининг маъносига нисбатан кенг бўлиб, у барча нарсаларнинг номи сифатида тушунилади, термин эса муайян бир тор соҳада қўлланивчи расмийлашган сўздир. Шу маънода, термин тушунчаси “атама” тушунчасининг ичига кирувчи илмий-луғавий бирликдир [11,28].

О.Аҳмедов “термин”, “атама”, “истилоҳ”, “номенклатура” тушунчаларини фарқлаб, шундай дейди: “Терминлар аслида лексик-семантик жиҳатдан умумидабий қолипга эга бўлиб, улар умумхалқ тилига муайян терминологик тизим орқали ўтади. Зеро, терминлар ва умумистеъмолдаги сўзлар бир-бирини тўлдирадиган лексик бирликлардир” [12,21].

Академик А.Ҳожиёв термин сўзини атама сўзи билан алмаштириб қўллашнинг нотўғри эканлигини таъкидлайди [13,22-25].

Демак, “термин” сўзи илм-фаннинг бирор соҳаси ёки тармоғида қўлланивчи сўз ёки сўз бирикмаларига нисбатан ишлатилса, атама сўзи эса шартли равишда қўйилган номларга, географик жойларга, топонимларга нисбатан қўллаш ўринли. “Истилоҳ” сўзини термин маъносида қўллаш нотўғри, чунки бу сўз кўпроқ тарихий тушунчаларни ифодалаб, тарихий мавзулардаги матнларда ишлатилади.

Термин чегараланган лексик қатламга мансуб луғавий бирлик ҳисобланиб, терминологик луғатлар яратишнинг асосий манбаидир. Термин муайян бир соҳада қўлланивчи ва уларни ишлатадиган шахсгагина зарур бўлган, расмийлашган сўздир.

“Атама” сўзи эса “термин” сўзининг маъносига нисбатан кенг бўлиб, у барча нарсаларнинг номи сифатида тушунилади ҳамда атамадан кенг омма ҳам кўпроқ фойдаланади. Унда терминологияга умуман тегишли бўлмаган топонимия, антропонимия, ойконимия, яъни ономастикага алоқадор лексик бирликлар ҳам тушунилади.

Демак, термин моҳият эътибори билан бир сўздир, фақат сўзнинг алоҳида тури ҳисобланади. Термин – бу, умумдабий тилнинг махсус, функционал кўриниши, яъни илм-фан тилидир.

Терминлар фан тараққиёти туфайли юзага келувчи сўзлардир. Улар ўзича пайдо бўлмайди. Терминлар ўйлаб топилади, ихтиро қилинади, ижод натижасида пайдо бўлади. Терминлар чегараланган тил бўлиб, бирор илмий-техникавий соҳа доирасида қўлланувчи сўз ҳисобланади. Терминлардан соҳа вакиллари унумли фойдаланадилар, омма эса фойдаланмайди.

Атама барча нарсаларнинг номи сифатида тушунилади ҳамда атамадан кенг

омма ҳам кўпроқ фойдаланади. Унда терминологияга тегишли бўлмаган топонимия, ойконимия, антропонимияга алоқадор сўзлар ҳам тушунилади. Истилоҳ эса ҳозирги кунда оммага тушунарли бўлмаган сўзлардир. Термин, атама, истилоҳ сўзларини ўз вазифасига мувофиқ қўллаш лозим.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, термин аниқ бир илм-фан соҳасига тегишли бўлган лексикадир. Терминларни тартибга солиш, терминларни бир хилликка келтириш терминология фанининг энг муҳим вазифасидир.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони, 2017 йил 7 февраль
2. Крысин Л.П. Толковый словарь иноязычных слов. – М., 1998.
3. Нишонов П. Француз ва ўзбек тиллари юридик терминологиясининг қиёсий-типологик тадқиқи. Номз.диссер... –Т., 2009.
4. Реформатский А.А. Термин как член лексической системы языка // Проблемы структурной лингвистики. – М., 1968.
5. Даниленко В.П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания. – М., 1977.
6. Суперанская А.В. Общая терминология. – М.: УРСС, 2003.
7. Усмонов С. Юристинг нутқи маданияти. – Т., 2007.
8. Ҳабибжонов И. Адабиёт дарсликларига тушунилиши қийин сўзлар луғати. – Т., 2014.
9. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. – Т., 2000.
10. Усмонов С. Юристинг нутқи маданияти. – Т., 2007.
11. Аҳмедов О. С. Инглиз ва ўзбек тилларида солиқ ва божхона терминларининг лингвистик таҳлили ва таржима муаммолари. Филол. фан.док. ...дисс.- Т., 2016.
12. Ҳожиев А. Термин танлаш мезонлари.- Т., 1996.

(Тақризчи: Ш.Искандарова – филология фанлари доктори, профессор)